

ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ИДЕЈЕ ДИОНИСИЈА МИКОВИЋА

Француска фебруарска револуција имала је широк и корјенит утицај на промјене социјалне и политичке структуре у средњој Европи, а посебно у Аустрији. Њен замах захватио је Словенију, Хрватску, Далмацију и Војводину. Нарочито треба овде споменути Војводину која се тако дуго борила за националну аутономију. Одјек ових тежњи прихватили су и Бокељи од давнине подгријавани својим живим патриотизмом кроз богату традицију и здраву политичку свијест. Најочигледнији изрази тих тежњи манифестовали су се у устанцима.¹⁾

Народни препород који се ширио у Далмацији у првој половини 19. в. у Боки је много прије нашао погодно тле. Многе бокељске општине употребљавале су народни језик и писмо и то не само за своје интерне потребе него и у службеним односима са туђинским политичким властима. У томе су се нарочито истицали Рисан и Топла под Млечанима. Та околност је највише придонијела да су се васпитавале генерације у таквом духу и да су могле понијети у живот и оставити у наслеђе идеје националне културе и политичког прогреса. Национална свијест Бокеља израђивала се и његовала кроз народни језик, обичаје и умотворине. Ове духовне тековине одржавале су непрекинуту везу са прошлошћу и подстицале да се очува карактер нашег човјека под толиким утицајима туђинштине. Слободарство, понос на своју историју и борбеност снаже га да издржи толике окупације и да остане морално здрав и свој. И онда кад је књига била тако ријетка да је није било, осим часловца и псалтира по црквама, бокељско село имало је усмену књижевност, као и многи наши крајеви, учило се на народној пјесми и живјело од традиције.

¹⁾ Коста Милутиновић, *Црна Гора и Приморје у Омладинском покрету*, „Историјски записи”, VI, IX, 1953, 1, 1-18.

У таквој средини родио се и одрастао Дионисије Миковић, познати бокелски родољуб и књижевник. Његов завичај Папштровићи добро су познати у историји по очувању своје аутономије и његовању националне просвјете и културе. Родио се у малом кршевитом селу Челобрдо 1861. год. Слушао је оца како гусла и мајку како пјева тужбалице. Народна пјесма му је била прва лектира од које се никад није одвојио. Знао је као ријетко ко у његовом времену да цијени њену вредност и улогу. Још тада је почео да памти оно што је слушао у усменој предаји о страдању свога потлаченог народа и његовој некадашњој држави, чија се успомена тако љубоморно чувала у сакралним грађевинама и старим књигама. Тако се формирао његов родољубиви став и борбени темперамент који су га понијели кроз живот и толике патње. И поред интелигенције и воље да што више научи, све остало га је у томе спрјечавало. Амбициозан и жељан образовања стицао га је самоучки. Жеља да оде у Русију и стекне више стручно (теолошко) знање није му се остварила. Али зато умјесто разочарања овај млади калуђер постаје све упорнији да недостатке редовног школовања нечим допуни. Стално је читао. Нијесу то више биле само пјесмарице, које су и даље и све до смрти остале поред њега као расковано благо народног генија, него и разни уџбеници и богата теолошка и општекултурна лектира. Самоучки, уз врло малу припомоћ, добро је савладао руски језик и понешто се служио њемачким. У папштровским манастирима Прасквици и Режевићу имао је добре учитеље, који су много више знали од просјечних. Неки су од њих били и учени калуђери из Војводине и много су припомогли Дионисију у младости да се самоучки школује. Својом интелигенцијом и марљивошћу превазишао је очекивања својих васпитача.

У вријеме избијања првог бокелског устанка имао је свега осам година. А кад је планула устаничка пушка у Херцеговини 1875. год. имао је четрнаест. И у старости добро се сјећао неких детаља који су му остали упечатљиви из те године. Дочек аустријског цара у тадашњој Кастел-Ластви (Петровац на мору), који се ни њему ни његовим друговима из школе није свиђао. Знали су добро да је то туђинац који господари и његовим завичајем. Један одред Папштровића био је отишао у помоћ Црногорцима на Вучји До. Аустријска жандармерија вршила је претрес по сеоским кућама. Херцеговачки старци, жене и нејач тада су се склањали у Боку. Дионисије их је послуживао „просфорама, мрсом и медовином”. А кад су Црногорци напали Колашин 1877. год. у Папштровићима су се чула звона и пјесме. Све је ово и те како васпитно дјеловало на дјечака који је све упијао у душу. Рано је увидио каква је корист за домаћу историју стара архивска

грађа, која је била похрањена по црквама, манастирима и појединим кућама у његовом родном крају. Чим је одрастао почео је да је скупља и пажљиво сређује. Тако се код њега јавио интерес не само да документа публикује него и да их обрађује и пише мање научне прилоге. И у овоме послу руководио га је прије свега патриотизам, да се сачувају од заборавља многи локални догађаји и заслужне личности.

Дионисије Миковић (снимак портрета објављеног у календару „Србобран”, Загреб 1901)

На почетку другог бокелског устанка као млад калуђер од свега двадесет година налази се на дужности настојатеља манастира Градишта, тамошњег пароха и учитеља у мјесној основној школи. Одмах долази у сукоб са полицијом због свога родољубивог држања. Дионисије загријан оружаним отпором Бокела, говори народу о свијетлим перспективама које треба да се очекују, о слободарству и солидарности југословенских народа. Одмах је дошло до хапшења. У последњем часу успио је да по-

бјегне у Црну Гору. На Цетињу је био лијепо примљен, о чему је касније писао у својим мемоарима. Поред осталих земљака, на Цетињу се нашао са Љубом Јовановићем и Данилом Живаљевићем²⁾ и њихово пријатељство се и касније утврђује заједничким напором на националном дјеловању. Аустријски посланик на црногорском двору барон Темел захтијевао је екстрадицију свију бјегунаца. Међутим, Дионисије се враћа у Боку тек у септембру 1883. год. послије амнестије. Сада га очекује нова дужност. По молби одлази у манастир Бању код Рисна у коме ће остати скоро читав свој живот, све од септембра 1883. год. до марта 1941. Али и овдје се у своје отвореном политичком раду брзо компромитовао у очима полиције. На њега се мотри. Његово држање у Паштровићима није се заборавило. Шта више, пријатељство и сарадња са тадашњим предсједником рисанске општине, поморским капетаном Андром Ђурковићем, изразитим родољубом и помагачем устанка, била је само нова потврда аустријској управној служби да се млади калуђер сасвим ангажује у пропагирању југословенске мисли. Заправо, његов плодни политички рад овдје и почиње и све се више формира у рад народног трибуна који не преза од толиких истрага, сумњичења и судских процеса. Дионисије отпочиње смишљену систематску борбу пером и ријечју, сарадњом у толиким часописима и листовима и издавачким радом. Мање више усамљен, без икаквих материјалних средстава вођен ентузијазмом и оптимизмом, није клонуо на овом дугом и тешком путу сукобљавања са туђинском влашћу и разочарања у помоћ коју је очекивао од своје средине. Поред тога, читавог живота побољева што је била посљедица лошег здравља и слабих животних услова од дјетињства. У том слабашном човјеку било је толико здраве енергије и стваралачког духа и ведрине да је деценијама одолијевао личним и друштвеним недаћама. Тадашњи которски епископ Герасим Петрановић, познат по великом дјелу буђења националне мисли у Далмацији у вријеме препорода, брзо је увидио Дионисијеве квалитете и пружао му моралну подршку.³⁾ У прво вријеме ишао је у народ и

²⁾ Народна енциклопедија СХС, I, 740, II, 171.

³⁾ Детаљна биографија и оцјена рада Дионисијева у радовима: Аноним, Д. Миковић, „Глас Црногорца”, Цетиње 27. IX 1887, 16. X 1888. и 18. II 1890; календар „Србобран”, Загреб 1901, 101, 197; „Хришћански весник”, Београд 1901, 2-3, 99; „Духовна стража”, Београд, 1909, 7-8, 249-250, 422-423; 1910, 12, 417; Богдан Крајишник, *Игуман Дионисије Миковић*, „Босанска вила”, 1898, 273-274; Саво Накићеновић, *Бока*, „Срп. етнограф. зборник”, Београд 1913, 189; Бошко Стрика, *Далматински манастири*, Загреб 1930, 244-245, 249-250. Лазар Радојичић, *Кривошије и Кривошијани*, Никшић 1934, 41-42; више чланака Петра Шеровића о Миковићу у „Гласу Боке” за 1935, 1936. и 1941. год.; Лука Вујаш, *Архимандрит Д. Миковић*, „Глас Црногорца”, Цетиње 30. VI 1942; Нико Луковић, *Бока Которска*, Цетиње 1951, 101, 230; Перо Шоћ, *Архимандрит Д. Миковић*, „Весник Савеза удружења

држао проповиједи у духу какав се могао и очекивати од његовог дотадашњег става, а мало доцније почиње да пише пјесме и приповјетке, да издаје и уређује први књижевни часопис међу Бокељима. Прву пјесму објавио је исте године кад је дошао у Рисан, у дубровачком „Словинцу”, књижевном листу који је својим симболичким именом и политичко-литерарном мисијом окупљао Србе и Хрвате у Далмацији на заједничко дјело.⁴⁾ Својом сарадњом у овом листу, као и многим другим, Дионисије показује своју оријентацију у политичком животу: братска сарадња и заједнички циљ југословенских народа у ослобођењу и уједињењу. Овој идеји служио је врло досљедно све до смрти. Србин по поријеклу и осјећању, сав предан своме роду, служећи му беспрекорно уз највеће жртве, увијек је пружао руке братимљења са Хрватима и Словенцима, толико мислио на судбину народа у Босни и Херцеговини, Старој Србији и Македонији, близак био Војвођанима и срцем страстао са Црном Гором, о којој тако често пише.⁵⁾

Дионисијев национални рад био је вишеструк. Поред живе ријечи, која се и данас дјелимично сачувала у штампаним бесједама, и једног врло одређеног става, својим белетристичким и научнопопуларним прилозима сарађивао је у преко тридесет листова и часописа скоро из свију наших покрајина. То су била све гласила напредне мисли, која су стекла угледно мјесто у историји наше штампе.⁶⁾ Стигао је да сарађује чак и у неким нашим исељеничким листовима. На исељенике много је мислио и хтио

правосл. свешт. НФРЈ”, Београд 15. VIII 1953; исти, *У знаку посмртног признања*, „Весник...” 1. VIII 1958; више радова Васа Ивошевића: *Д. Миковић као црквени писац*, „Весник...” 1. IX 1957; *Био-библиографски прилози за монографију о архимандриту Д. Миковићу*, „Православна мисао”, Београд 1963, 1-2, 117-126; *Богословски радови д. Миковића*, „Правосл. мисао”, 1965, 1-2, 131-145; *Архимандрит Д. Миковић у историји и књижевности*, „Гласник Српске правосл. цркве”, Београд 1968, 1, 7-12; *Архимандрит Дионисије Миковић* (монографија), Котор 1968; Иван Божић, *Паштровске исправе*, Цетиње 1959, V-VI; Јован Вукмановић, *Паштровићи*, Цетиње 1960, 33, 61, 66, 78, 121; Божо Михаиловић, *Паштровићи и њихови манастири*, Цетиње 1963, 31; Шпиро Рачета, *Родољуб, пјесник и научник*, Побједа 29. XI 1963.

⁴⁾ Народ. енци. IV, 253-254.

⁵⁾ Трифун Ђукић, *Преглед књижевног рада Црне Горе*, Цетиње 1951, 269-70.

⁶⁾ Да споменемо само неке од њих: Дубровачки „Срћ”, чији је први уредник био Антон Фабрис. Умро је у затвору због објављивања познате антиаустријске пјесме младог правника Уроша Тројановића из Луштице, који је такође подлегао у затвору. Послије анексије Босне и Херцеговине лист је забрањен (Нар. енци. IV, 322). Политичко-сатирични лист „Драшков рабаш” излазио је у Сплиту. Прожет духом југословенства шибао је сваки шовинизам и сервилност према двојној монархији. Његови изчавачи су оптужени због пропаганде панславизма (Марија Роца, *Култ Његоша и Црне Горе у Далмацији*, „Гласник Етнографског музеја”, Цетиње 1963, III, 380).

је да штампом одржавају духовну везу са родном грудом. Доцније, кад је издавао своје публикације, старао се да их читају наши људи печалбари свугдје у свијету. Из његове рукописне заоставштине види се колико им је пажње и бриге посвећивао.

У прољеће 1894. год. позвао га је Светозар Ђоровић, посредништвом Вељка Радојевића, на сарадњу у мостарској „Зори“. Али Дионисијев прилог упућен Ђоровићу полиција је заплијенила у тамошњој штампарији. О томе пише Ђоровић Радојевићу: „Поздрави ми Миковића и кажи му да је његов чланак и слику о ман. Бањи забранила цензура и задржала. Ја му нијесам могао одговорити, замоли га да ми опрости“.⁷⁾

Одржавао је блиске везе с тада најугледнијим културним и политичким личностима напредне мисли у Приморју. Један од њих је и Сава Бјелановић, посланик на Далматинском сабору и радикални националиста, који га је и највише подстицао да свој књижевни рад посвети буђењу југословенских идеја у Боки. Познанство с великим научником и славенофилом др Валтазаром Божишићем пружило му је могућности да се дописује и са извјесним руским научницима (Павле Ровински и професор казањског универзитета Александар Александров) и да сарађује у једном тако угледном часопису као што је била петроградска „Њива“. Сарађује у „Срђу“ са познатим дубровачким родољубом историчарем Антонијем Вучетићем. У преписци је са београдским митрополитом Михаилом Јовановићем, великим идеологом панславизма, и Стојаном Новаковићем, који је први у Србији оцијенио Дионисијеву мисију и предложио га својој влади за високо одликовање. Наши тадашњи књижевници Шангић, Сремац, Никола Кашиковић, Александар Сандић, Миленко Вукићевић, Стеван Бешевић, Риста Одавић и други у сталном су контакту с младим и амбициозним калуђером и помажу га у његовим великим настојањима. Влада краљевине Србије преко свога тадашњег конзула у Приштини Бранислава Нушића даје му извјесне предлоге и сугестије. Наши печалбари позивају га да дође у Трст да би оживио рад у тамошњој исељеничкој заједници. Али Дионисије остаје у Боки на своме послу, коме његова полетна мисао проширује план. Не може и не жели да оде одавде из родног краја, али хоће да помогне својим пером свима, браћи распршеној под туђинском влашћу у свима покрајинама југословенским и онима у печалби.⁸⁾

⁷⁾ Илија Кеџмановић, *Преписка Светозара Ђоровића*, „Питања за књижевност и језик“, издаје Катедра југосл. књижевности Филозофског факултета, Сарајево 1956, III, 1-2, 176. Отада почињу заплане које ће пратити његов књижевни рад све до 1918. год.

⁸⁾ В. Ивошевић, *Архим. Д. Миковић*, Котор 1968, 35, 40-41.

Да би у томе могао што више користити покреће 1895. год. први књижевни часопис у Боки. То је била велика замисао, а Дионисије није располагао никаквим средствима за уређивање и издавање овог врло запаженог гласила осим добре воље. Истина, помогли су га појединци сарадњом. И то је било све. Са скупљањем претплате ишло је врло тешко. Дотле Бока Которска није имала никакав часопис, сем што се 1882. год. појавио под именом „Бока” један мали народни забавник за омладину. Хтио је њиме да настави велико дјело чувеног „Српско-далматинског магацина”, који је служио идејама народног препорода у Далмацији. Зато га је и назвао симболично „Српски магазин, годишњи часопис за поуку, забаву и књижевност”, јер је насљеђивао садржином и наміеном, у оквиру једног широког патриотског замаха, свог великог претходника. Дионисије, у позиву на сарадњу, објављује да ће се у њему штампати прилози свију наших људи „без разлике вјере и звања, ћирилицом и латиницом како који сарадник приволи” у заједничкој тежњи ширења идеје југословенског јединства.)

Први број часописа за 1896. год. штампао је у Новом Саду у штампарији Ђорђа Ивковића. На корицама часописа Дионисије ставља неколико стихова који карактеришу улогу његовог Магацина: „Брат је мио које вјере био” (Његош). „Брат је добро од свих одвојено. Слога братска крјепост је и снага, а неслога оружје сломјено” (Никола I) и библијску изреку из псалма: „Како је добро и лијепо кад сва браћа живе заједно” (Псал. 133, 1). Овај часопис је имао неколико рубрика у којима су публиковане пјесме, приповијетке, историјски и етнографски прилози, биографије, путописи и архивска грађа и то не само са подручја Боке него и свију крајева у којима живе наши народи. Уз часопис је издавао и зидни календар украшен тробојкама. Први број је наишао на добар пријем. Јавност је дала врло похвалну оцјену издавачу и сарадницима.⁹⁾ Тако је пробуђено интересовање за нови часопис с Јужног приморја, чији издавач и уредник има тако широке концепције у националном питању, и донијело је обилну претплату која је омогућила да се од скромне зараде часопис бесплатно шаље нашим исељеницима и просвјетним радницима у нашим крајевима под Турском да га растурају у народ. Дионисијев часопис читају академци и земљорадници, а претплату скупљају у појединим мјестима дипломате и средњошколци. У Београду претплату скупља књижевник Андра Гавриловић, а у Приштини тадашњи српски конзул Нушић. Људе разног друштвеног положаја као

⁹⁾ Д. Миковић, Нов годишњак, „Просвјета”, Цетиње 1895, 508.

¹⁰⁾ Бранково коло 1896, 124; „Летопис Матице српске” 1897, II, 163-164; Васо Ивошевић, Први књижевни часопис у Боки Которској, „Сусрети”, Цетиње 1956, 9-10, 549-554.

да је окупљао око једне велике замисли покушај једног сиромашног и самопријегорног човјека који је и у најтежим часовима био идеалиста.¹¹⁾ Тако лијеп пријем окуражио га је да идуће године штампа Магазин у Дубровнику, у штампарији познатог родољуба Антона Пасарића. На ово га је, како пише, „Бјелановић соколио и осоколио да не клоне духом у овом својем мучном предузећу”.¹²⁾ У вријеме борбе за аутономију народних школа у Босни и Херцеговини под злогласним министром Бењамином Калајем, Дионисијев часопис доноси пјесме својих сарадника Босанаца о положају просвјете у Босни и о народној борби за своја права. Ту су и пјесме бокелског првака и националног мученика др Владимира Тројановића, Стевана Бешевића и студије познатог дубровачког књижевника и фолклористе Вида Вулетића-Вукасовића, о Корчули и Неретвљанима и о народним украсима код јужних Словена. Затим успомене поморског капетана Марка Ђурковића и његова посјета кнезу Милошу и Михаилу. Нарочито су лијепо обрађиване рубрике о народним обичајима из разних наших крајева, народне приповијетке, пјесме, загонетке и пословице. Сарађују Срби и Хрвати и поједини муслимани.¹³⁾ Ипак, и поред онаквог пријема на који је наишао први број Дионисијевог Магазина, други који је изашао за 1897. год. био је и последњи. Дионисије се борио с низом потешкоћа: сметње полиције, недовољно разумијевање средине за коју је писао, честа болест, немар претплатника и задуживања у штампарији. Узалуд је позивао на претплату и за трећу свеску. Није било средстава.¹⁴⁾ На то се жалио читаоцима: „Далеко од штампарије и учених људи и књижица, морао сам бити, и био сам, и презадовољан успјехом и јавном оцјеном. Кад сам се оправдано надао дугом животу „Српског магацина”, онемогућише му излагање предбројници, не платише свој дуг, ни до сада не подмирише, те наша штампарија у Дубровнику и још изгледа на подмиру дуга”.¹⁵⁾

У своме Магазину Дионисије пјесмом и прозом развија мисао о јединству словенских народа и њиховој коначној побједи над туђинским империјалистичким силама. Све штогод пише упућује своме народу и његовој југословенској сабраћи. Његова идеја родољубља је врло широка и свеобухватна. Са позиција чувања и унапређења домаће културе Дионисијев национализам неослабљен прелази у панславизам. О томе, поред осталих, најљепше то доказује његова програмска пјесма „Ој Словени, љубимо се”, којом је поставио темеље своме цјелокупном даљњем књижевном стварању. Постављена је и компонована на моралу

¹¹⁾ В. Ивошевић, *Архим. Д. Миковић*, Котор 1968, 72.

¹²⁾ „Српски магацин”, Дубровник 1897, 5.

¹³⁾ В. Ивошевић, н. д., 73.

¹⁴⁾ „Бранково коло”, 1900, 1140.

¹⁵⁾ В. Ивошевић, н. д., 74.

истине и правде с особитим нагласком на братску љубав и сјајну перспективу словенских народа. У самом наслову пјесма носи први стих којим започињу све њене строфе. То је њен лајт-мотив и позив историје који одјекује у пјесниковим грудима. Да бисмо увидјели колико је Дионисије био словенофилски орјентисан, доносимо је скоро у потпуном тексту:

„Ој Словени, љубимо се
у љубави Бог почива.
Љубимо се, ој Словени,
љубав срећу ствара, згрива.
Љепша су јој врата
од жежена злата.

Ој Словени, љубимо се,
љубав има силне моћи,
с њоме хоће света правда
у походе браћи доћи.
И донијет даре
с неба милодаре.

Ој Словени, љубимо се,
јер још никад сунце није
огријало оним жаром
којим братска љубав грије.
С њоме свићу дани
славом освештани.

Ој Словени, љубимо се
са љубављу опасани,
славно ћемо дочекати
што будући носе дани.
То је наша хора
и свијетла зора.
Еј словенска хора
и свијетла зора”.

(Срп. магазин, Н. Сад 1896, 52-53)

То је био његов мали, али од срца жртвовани прилог нашем романтизму у вријеме његовог заласка. Много више то је била патриотска порука једног непосусталог борца у очекивању великих дана ослобођења потлачених словенских народа.

Поводом великих народних свечаности откривања Гундулићевог споменика у Дубровнику и Ободске прославе написао је пјесму „Из славе у славу”, коју овдје дјелимично цитирамо:

„Престала је бојна сјеча, мирне Бог д’о дане,
па ред дош’о славу славит’ — просвјетне мегдане.

Од славе се у Дубровник звуци одзивају,
а соколи црногорски на славу чекају.
Ој Словене, браћу милу, ал’ са свију страна
и уза њих пријатеље књиге и Славјана.
Дивну славу сада слави сури ора’ љути,
Црногорац, ето, слави, славом обасути”.

(Срп. магазин, 1896, 171)

У своме путопису „С мора на Требишњицу” напада аустријски поступак према кривошијским устаницима: „Из ових гора сикћала је и 1881. и 1882. год. устаничка пушка на ћесарског солдата, који је са сред поља ватром одвраћао, палећи и пустошећи устаничке куће и кућишта. О овоме устанку имао бих много писати, али то чини засебну цјелину, толико занимљиву за историју овога краја” (Срп. магазин, 1896, 172).

Магазин је имао и рубрику „Оцјене и прикази”. Ту је Миковић објавио свој осврт на драму кнеза Николe „Књаз Арванит”. Овдје наводимо само онај дио текста из приказа који се односи на његов став према домаћој литератури: „Што наши књижевници немају достојније пажњу за наше ствари? Ми имамо свога доста и подоста. Ту ваља да тражимо изворе, да се напојимо књижевне славе. И нитдје се тако напојити нећемо ни роду више користити. Гундулић, Пуцић, Милутиновић, Ненадовић, Бранко били су прожети тијем духом. И „Снохватице” Змајеве свједочанство су томе. А је ли што више обесмртило владику Његуша од „Горског вијенца”? Он га је свио из баште наше народне философије. Сундечићева „Вршидба” осваја милином којом је прожет родољубни геније” (Срп. магазин, 1896, 216-217).

Дионисије се осврће на рад тадашњих наших листова и истиче заслуге „Босанске виле”: „Који боље познаје неприлике овога листа и колико је он блага у оним нашим земљама сачувао, тај ће заиста једнако као и ми, осјетити и зажељеће му боље среће и дугог вијека... „Босанска вила’ је она свијећа која у оним земљама вјерно свијетли” (Срп. магазин, 1896, 210).

Колико је мислио на народну просвјету и помагао је може се сазнати из његове биографије као некадашњег учитеља основних школа, а посебно из неких чланака који се баве проблематиком васпитања. У једној својој приповјетки пише прави панегририк школи: „О школо, о рујна и најљепша зоро народна. О око свјетлости народне с којим прозиреш и у највише тајне живота и природе. О сунце које пробуђујеш успаване народне силе, освје-

жујеш и откривљујеш смрзнути живот и ојачаваш му умну и поштену снагу. О школо, гдје је тебе више ту је мање тамница, а гдје ти потпуно владаш ту се никад не смркава” (Бока, гласник за опће интересе Бокела, Котор 1908, бр. 24).

Прошло је дванаест година од издавања другог броја Магазина до појаве новог Дионисијевог гласила. Желио је да настави свој омиљени посао издавача и уредника, који је сматрао врстом моралног дуга према народу. Умјесто књижевне ревије припрема публикацију која ће да буде занимљивија за народ по садржини и облику. Тако се појављује Дионисијев „Велики илустровани календар Бока” који је излазио шест година почев од 1909. до 1914. год. Штампало се у Котору и мијењао је формат тако да је доцније штампан у виду књиге у врло лијепој опреми. У првом календару позива на сарадњу учитеље и свештенике „да опишу из својих мјеста све што би вриједно било да се сачува од заборава. . . Вијек у вријеме у коме живимо то и од, а и ради, нас оправдано захтијева” (Кал. „Бока”, 1909, предговор). И календар је наишао на лијеп пријем код публике и на похвале у штампи. Али издавач се опет борио с дуговима претплатника и апеловао на читаоце да подмире потраживања. Пријетила је опасност да и календар заврши као и часопис. Али, и поред свију сметњи материјалне и политичке природе, календар је излазио сваке године у све љепшој опреми и са све бољим садржајем. Неки бројеви су доживјели и више издања. Посљедњи пут је штампан за 1914. год. Први свјетски рат и конфинација његовог издавача и уредника прекинули су излагање великог илустрованог календара „Бока” који је био припремљен за штампу. Посљедњи пут је позивао дужнике: „Нећу да вам се жалим, као што је обичај, на запљене ни на околности које не условљавају уређивање и издавање ове књиге. О томе ће се будућност позабавити и с кристалном истином предочити оне који коче и поткопавају. Ако не допусте (дужници) да ја с мојом платицом подмирујем њихов рачун и ако не надвладају околности моју добру вољу, „Бока” ће у обилатијем руху изаћи идућег октобра за 1915. годину” (Кал. „Бока” 1914, 62).

Садржина календара по тематици у многоме је подсјећала на Магазин. Календар је доносио доста илустрација. То су биле слике знаменитих личности, догађаја, предјела и грађевина из свију наших крајева. Поред личности из Србије, Црне Горе, Босне и Војводине, календар је доносио и слике и биографије угледних Хрвата (Људевит Гај, Матија Шарић, Иван Трнски) и Словенаца (Макс Плетершник, Јосип Јурчич). Посебно треба нагласити да су ту биле објављене и слике из Русије и Чешке (Масарик, чешки соколи и др.). Посљедњи календар донио је и

слику чешког друштва Црвеног крста — медицинске екипе у вријеме балканског рата на Цетињу. Дионисије тада пише: „Видио сам како Чеси лијече браћу Црногорце” и наводи имена љекара и помоћног особља. То је било 1913. год. када је Дионисије ишао на Цетиње да преда новчану помоћ Бокелја црногорском Црвеном крсту (Кал. „Бока”, 1914, 68-69). У то доба доносио је календар његове пјесме о црногорско-турском ратовању. Уз пјесме напомиње: „Ово су успјеси братске црногорске војске док није „Бока” у штампу ушла. С неких обзира и наших околности изоставили смо пјесму „Плач раје” која овим пјесмама претходи” („Бока”, 1913, 72). Још у првом календару 1909. год. доноси слике са судског процеса „велеиздајницима” у Загребу. И у календару сарађују Срби и Хрвати и чланци се пишу ћирилицом и латиницом. Знатан број прилога посвећен је културној и политичкој историји Боке, белетристици и фолклору. Позива на сарадњу домаће интелектуалце: „Јер просвјета је оштра као бојни мач, она је пут који води напретку, слави и слободи” („Бока” 1912, 52). О значају народне пјесме и гусала пише да „наши душмани хтједоше да све затру што би потсејало на стару славу и величину. А богатство душе не може ни најсилнији непријатељ ишчупати. То богатство су прикупљали Богом надахнути слијепци и уз тужни звук гусала у дивнијем пјесмама донијели га међу даљња и нова покољења” („Бока”, 1911, 66).

Опомиње Бокелје у погледу привреде и чувања посједа: „Не испуштајте земље из шака, јер је свака грудa, свака бразда, сваки педаљ земље, свака изгубљена кућа, свако напуштено наше кућиште, које Бокелји лакомислено из шака испуштају и странцима продавају, неизмјерни народни губитак, сигурна и неизбјежна пропаст и велико народно издајство” („Бока”, 1910, 66). Или: „Родитељи, шаљите дјецу своју на изучавање заната и трговине. Сва ваша дјеца не могу живјети ни одржавати се на маленом посједу нити их све можете школовати” („Бока”, 1914, 1).

Позива омладину да пренесе кости др Владимира Тројановића, који је умро и сахрањен у Шибенику: „И ако му почивало није туђе него наше, пренесимо га, јер од свега му Бока бјеше милија. Омладино, која си се његовим збором и твором оправдано одушевљавала, подизала га и клицала му, прени се да му се кости пренесу у родну груду” („Бока”, 1913, 110-111). Уз слику комитских војвода из Старе Србије и Македоније пише: „тамо гдје народ мучи муке свакојакe ови су четовође бранили драгу подјармљену браћу и тешке им муке олакшавали” („Бока”, 1913, 78). Тако је Дионисије опјевао и ожалио сваки крај и племе југословенско које очекује дане слободе. У својим етнографским писмима с Горњих Леденица размишља о томе шта најбоље уједињује

наше народе и закључује: „Љубав прожета неоскрвњеном несумњивом вјером, крштена витештвом, освећена родољубљем, благословена снагом, зачињена свјесним прегнућем и сјајном непревареном надом. Та света љубав јесте пут који води из бесмртне славе у славу” („Српски глас”, Задар 1893, бр. 41). Ту идеју југословенске солидарности наглашава и у једној својој пјесми у спомен Његошу:

„Твоју свету жељу, узвищену мис’о
тровјерни је братац на срце написа’о.
И она ће трајат’ кол’ко два колоса
славни Ловћен и Ти, два вјечна поноса”.

(„Бока”, 1910, 32)

Често је у календару позивао читаоце да помогну домаћа привредна и просвјетна друштва у Дубровнику, Загребу и Сарајеву.

Строга цензура се води над његовим радом, поготово од 1908. год. кад је у једној својој студији величао кривошијски устанак и оптуживао аустријску администрацију, која по ријечима једног од устаничких вођа „за порез узима вериге с огњишта и вјенчани прстен с руку”.¹⁶⁾

У знак протеста поводом анексије Босне и Херцеговине Дионисије покушава да објави у календару велику слику наших владара са грбовима свију покрајина (међу којима и Босне). Полиција је одмах клише ове слике заплијнила у которској штампарији, календар је изашао са једним бијелим листом, а Дионисије изведен пред суд. Осуђен је на пет година робије као „књижевни пропагатор велике Србије”. Тадашњи срески начелник Јарослав Бухар, по народности Чех, успио је да се казна изрече уз условно издржавање. Тако је његов календар постао трибина на којој се вршила смотра напредне мисли у свима облицима књижевног и научног стваралаштва. Дионисијев часопис и календар данас су библиотечка рјеткост. Њихова је улога велика. У томе је неоспорна заслуга и сарадника. Али сву тежину и одговорност пред судом историје сам је он часно понио. Штета је што није са оваквим едицијама наставио и послје рата. Сигурно да је материјални моменат био одлучујући. Зна се само толико да је уредио мали народни календар „Бока” за 1922. год. који је херцеговски књижар Јово Секуловић издао у пет хиљада примјерака.¹⁷⁾

¹⁶⁾ Лазар Радојчић, *Кривошије и Кривошијани*, Никшић 1934, 41-42.

¹⁷⁾ В. Ивошевић, н. д., 81.

Писао је највише о Бокељима. Двије његове пјесме посвећене су Боки. И у њима је изражена пјесникова жеља за братском слогом и јединством. Тако у пјесми „Бока” између осталих стихова пјева:

„Играло се небо кад те је стварало
и премца ти није у љепоти дало.
Веселе се звјезде, па и мјесец бл’једи
када се појави да ти горе гледи.

Љепота се твоја пјесмом уздизала
уздисаје многе она изазвала;
ал’ чари ти пјесма јоште не опоја
нит’ опојат’ може, љепотице моја.

И нек у те влада братска слога врућа
до напредног ти ћеш стићи ускрснућа”
(лист „Бока”, 1908, бр. 14)

Сва у носталгији је пјесма „Мајка Бока”:

Па куд да се крећем из твојега крила
кад под љепшим небом нигдје стићи нећу,
што да тражим зиму, домовино мила
према твоме дивном, мирисном прољећу.

Па се чудим многим твојим синовима
зашто не остају на твојим крилима;
што да траже звјезду при сунцу јаркоме
и срце маћехе, а при мајчиноме.

Здраво омладино, љуби мајку Боку
к’о зјеницу зрачну у здравоме оку”
(„Глас Боке”, 1. VII 1939)

Поред белетристике Дионисије и у научно-популарним радовима, особито из историје и етнографије, пропагира своје патриотске идеје.

Чим је почео први свјетски рат конфиниран је у своје манастиру. Солдатска је добрим дијелом уништила његову библиотеку и рукописе. Послије ослобођења и уједињења, и ако већ доста оронуо, није престао да пише. Али често се жали на своје биједно стање. Тако једном приликом пише: „Тешке ратне патње натуриле ми и јаки реуматизам. Ја немам средстава, а влада

не да, па се не могу лијечити. Надлежни ме заборавили као болесно пашче".¹⁸⁾ У писму своме пријатељу др Перу Шоћу жали се 1940. год.: „У почетку рата сам ухапшен. Изгубио сам слух и разболио се". Спомиње новчану помоћ коју му је председник Народне скупштине послао на интервенцију Мирка Комненовића: „То ми је сва награда од ове државе за коју сам свагда радио и добро страдао. Узрок је смрт оних који су ме знали и волели".¹⁹⁾

Стално је побољевао, али није престајао да пише скоро све до смрти. У доба окупације много је душевно патио. Није било у њему више снаге као некада да храбри народ ријечју и пером. Сасвим клонуо, али при чистој свијести, умро је у родном селу 1. јуна 1942. год. „ожалџен од ожалошћеног народа у мраку окупације".²⁰⁾ Људи су га знали „врло добро по топлини душе и срца".²¹⁾ Заиста је био „редак патриота, управо национални мученик".²²⁾ „Кроз његове радове огледа се култ победе добра над злом, чојство и јунаштво, слобода и домовина били су му изнад свега. . . Био је вољен и цењен, добијао је и понеке изразе признања, али далеко од онога колико је он заслужио".²³⁾

Његово учешће у дјелу буђења народног препорода и јачању здраве политичке мисли било је врло запажено, те спада у „оне културне раднике који својим искреним радом свесредно служе своме позиву и идејама свога времена".²⁴⁾

---

¹⁸⁾ „Застава", Нови Сад 20. XI 1928.

¹⁹⁾ Ивошевић, н. д., 41.

²⁰⁾ Перо Шоћ, Д. Мишовић, „Весник...", 15. VIII 1953.

²¹⁾ „Глас Воке", 18. I 1936.

²²⁾ С Тимока на Јадран, Зајечар 1925, 19.

²³⁾ П. Шоћ, исти чланак.

²⁴⁾ Т. Ђукић, н. д., 209.